

บทที่ 2

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาสถานภาพองค์ความรู้เรื่อง “สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย” พ.ศ. 2536 – 2552 มีทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยดังนี้

1. ทฤษฎีด้านสื่อมวลชน เนื่องจากขอบเขตของการวิจัยใช้กรอบแนวคิดที่ครอบคลุมกระบวนการสื่อสารทั้งกระบวนการ ดังนั้นทฤษฎีสื่อมวลชนที่นำมาใช้จึงมีในทุกขั้นตอนของการสื่อสาร ได้แก่

1.1 ทฤษฎีองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารตามแบบจำลององค์ประกอบของการสื่อสารของ David K. Berlo

1.2 ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา (Development Media Theory)

1.3 ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)

1.4 ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory)

1.5 แนวคิดการวิเคราะห์ผู้รับสาร (Audience Analysis)

1.6 แนวคิดการวิเคราะห์เนื้อหาสาร (Content Analysis)

2. ทฤษฎีสตรีศึกษา

2.1 กลุ่ม System Approach และกลุ่ม Feminist Approach

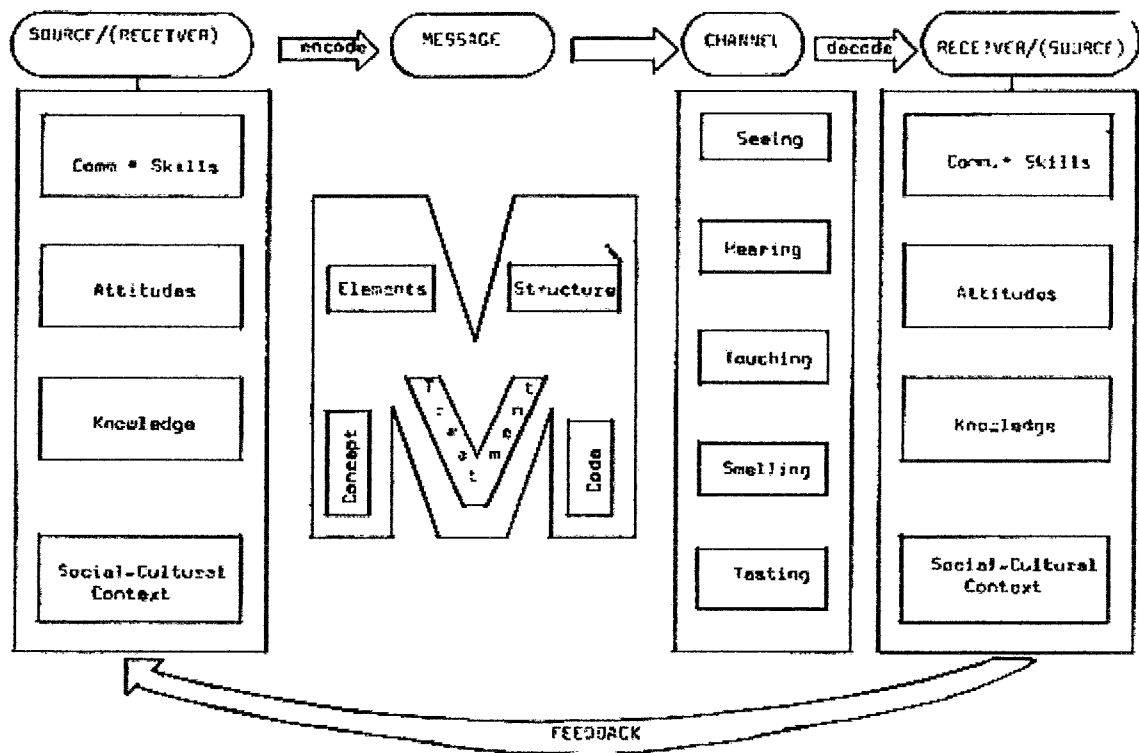
2.2. แนวคิดเกณฑ์ทางปรัชญาจากสำนักคิดของกลุ่มสตรีนิยม 2 ประเภท คือ ปรัชญา

Essentialism และปรัชญาแบบ Anti - Essentialism

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารตามแบบจำลององค์ประกอบของการสื่อสารของ David K. Berlo

ทฤษฎีแบบจำลององค์ประกอบของการสื่อสารของ David K. Berlo (ยูภา สุภากุล, 2540 : 15-16) อธิบายถึงองค์ประกอบหลักของการสื่อสาร 4 องค์ประกอบได้แก่ ผู้ส่งสาร (Sender หรือ Source) สาร (Message) ช่องทางการสื่อสาร (Channel) และผู้รับสาร (Receiver)

ภาพประกอบที่ 2 : แบบจำลองเรื่องการสื่อสารของเบอร์โล (David K. Berlo)

ที่มา : ยุภา สุภากุล (2540: 15-16)

เบอร์โล อธิบายถึงองค์ประกอบทั้ง 4 ของการสื่อสารในรูปลักษณะแบบจำลอง S M C R Model อันประกอบด้วย

1. ผู้ส่งสาร (Sender หรือ Source) ต้องเป็นผู้ที่มีทักษะความชำนาญในการสื่อสาร โดยมีความสามารถในการ "การเข้ารหัส" (Encode) เนื้อหาข่าวสาร มีทัศนคติที่ดีต่อผู้รับเพื่อผลในการสื่อสาร มีความรู้เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารที่จะส่ง และควรมีความสามารถในการปรับระดับของข้อมูลนั้นให้เหมาะสมและง่ายต่อระดับความรู้ของผู้รับ ตลอดจนมีพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับผู้รับด้วย
2. ข่าวสาร (Message) เกี่ยวข้องทางด้านเนื้อหา สัญลักษณ์ และวิธีการส่งข่าวสารนั้น
3. ช่องทางในการสื่อสาร (Channel) หมายถึง วิธีการที่จะส่งข่าวสารโดยการให้ผู้รับข่าวสารข้อมูลผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 หรือเพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่นการฟัง การดู การสัมผัส การลิ้มรส

หรือการได้กลิ่น

4. ผู้รับ (Receiver) ต้องเป็นผู้มีทักษะความชำนาญในการสื่อสาร โดยมีความสามารถในการ "การถอดรหัส" (Decode) สาร เป็นผู้มีทัศนคติ ระดับความรู้ และพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม เช่นเดียวกันหรือคล้ายคลึงกันกับผู้ส่ง จึงจะทำให้การสื่อสารนั้นได้ผล

ทั้งนี้ในการนำทฤษฎีนี้มาใช้ในการวิจัยเพื่อประโยชน์จำแนกกลุ่มของงานวิจัยที่เกี่ยวกับเรื่อง "สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย" พ.ศ.2536 – 2552 ว่าเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบใดใน 4 องค์ประกอบได้แก่ ผู้ส่งสาร (Sender หรือ Source) สาร (Message) ช่องทางการสื่อสาร (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) และจัดทำเป็นชุดข้อมูลเชิงปริมาณ อันจะสามารถสะท้อนถึงความสนใจของ นักวิชาการที่มีผลงานในช่วงปี พ.ศ. 2536 – 2552 ที่สะท้อนผ่านงานศึกษา

1.2 ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา (Development Media Theory)

กาญจนา แก้วเทพ (2552: 89) กล่าวว่าไว้ว่าทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา (Development Media Theory) ถือเป็นหนึ่งในกลุ่มทฤษฎีบรรทัดฐานของสื่อมวลชน (Normative Theories of Media Performance) ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องการควบคุม การปกป้อง การกำกับดูแลกระบวนการทำงานของ สื่อมวลชน โดยทฤษฎีนี้มีความสำคัญที่จะคอยเหนี่ยวนำการทำงานของสื่อมวลชนไม่ให้ตกต่ำไปกว่า บรรทัดฐาน มีแนวทางการศึกษาอยู่ 2 ระดับคือ

1. ระดับโครงสร้าง (Structure) เป็นการตรวจสอบบรรทัดฐานในเชิงโครงสร้างหน้าที่ของ สื่อมวลชน

และ 2. ระดับการปฏิบัติการ (Performance) เป็นการตรวจสอบกระบวนการปฏิบัติงานจริงของ สื่อในระดับองค์กรสื่อ ระดับตัวบุคคล

ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา (Development Media Theory) ถือเป็น 1 ใน 6 กลุ่มทฤษฎีที่มาจากฐานทฤษฎีบรรทัดฐานของสื่อมวลชน (Normative Theories of Media Performance) โดยถูกปรับเปลี่ยนแปลงตามสภาพความเป็นจริงของสังคม การพัฒนาของสื่อ และกลุ่มบุคคลที่สร้างสรรค์ทฤษฎี ดังนี้

1. ทฤษฎีอำนาจนิยม (Authoritarian Theory)
2. ทฤษฎีอิสรภาพนิยม (Libertarian Theory)
3. ทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility Theory)

4. ทฤษฎีโซเวียต-อำนาจเบ็ดเสร็จ (Soviet-Totalitarian Theory)
5. ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา (Development Media Theory)
6. ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบเน้นการมีส่วนร่วม (Democratic-Participant Media Theory)

ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา (Development Media Theory) ถือเป็นทฤษฎีบรรทัดฐานแบบใหม่ที่เหมะสมกับสภาพความเป็นจริงของประเทศโลกที่สาม ซึ่งแตกต่างจากบริบททางสังคมของทฤษฎีที่ 1 ถึงทฤษฎีที่ 4 ที่เกิดมาจากสังคมตะวันตก แม้ว่าประเทศโลกที่สามจะประยุกต์หลักการบางส่วนของทฤษฎีบรรทัดฐานของสื่อมาใช้แต่ต้องมีการดัดแปลงบางประการ อย่างไรก็ตาม McQuail (1998) (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ (2552: 98) ประมวลหน้าที่หลักของสื่อมวลชนในเนื้อหาของทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาสังคม ได้ดังต่อไปนี้

1. สื่อมวลชนต้องยอมรับและเข้าร่วมดำเนินการในการพัฒนาประเทศที่สอดคล้องกับแผนและนโยบายการพัฒนาสังคม
2. เสรีภาพของสื่อมวลชนจะต้องอยู่ภายในขอบเขตที่กำหนดไว้ว่าจะต้องขึ้นอยู่กับลำดับความสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจ และความต้องการการพัฒนาในด้านต่างๆของสังคม
3. เนื้อหาของสื่อต้องให้ความสำคัญอันดับแรกในเรื่องวัฒนธรรมและภาษาของชาติ
4. ข่าว และสารสนเทศของสื่อต้องให้ความสนใจอันดับแรกกับประเทศที่กำลังพัฒนาด้วยกันโดยเฉพาะประเทศที่ใกล้ชิดกันทางภูมิศาสตร์ การเมืองและวัฒนธรรม
5. นักข่าวและนักสื่อสารมวลชนต้องปฏิบัติงานทั้งการรวบรวม และการกระจายข่าวสารอย่างมีประสิทธิภาพไปพร้อมๆกันกับการมีความรับผิดชอบต่อสังคม
6. รัฐมีสิทธิเข้าแทรกแซง และควบคุมการทำงานของสื่อมวลชน ไม่ว่าจะด้วยกลไกแบบต่างๆ เช่นการเซ็นเซอร์ การให้ทุนสนับสนุน หรือการเข้าควบคุมโดยตรง เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาประเทศ

กาญจนา แก้วเทพ (2539) อธิบายเพิ่มเติมเนื้อหาทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อการพัฒนา (Development Media Theory) ว่าทฤษฎีดังกล่าวนอกจากจะว่าด้วยระเบียบกฎเกณฑ์และการควบคุมสื่อให้ปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมาย ยังต้องเพิ่มเติมหน้าที่ในการพัฒนาสังคม ทั้งการพัฒนาความเจริญทางเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมส่งเสริมความร่วมมือทางการเมืองของประชาชน การควบคุมจำนวนประชากร การพัฒนาระบบสาธารณสุขแบบใหม่ การพัฒนาวัฒนธรรมของชาติให้ก้าวหน้า ทันสมัย เนื่องจากสถาบันสื่อมวลชนถูกคาดหวังว่าเป็นกลไกที่สำคัญในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคม และประเทศ

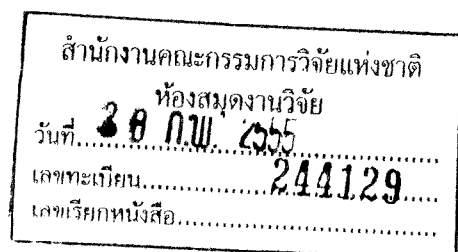

ในการนำทฤษฎีนี้มาใช้ในการวิจัยเพื่อวิเคราะห์ และสังเคราะห์หาคำตอบว่าในสังคมช่วงปีพ.ศ. 2536-2552 สื่อใดได้มีส่วนในการพัฒนากลุ่มสตรีในสังคมในฐานะผู้รับสาร มากน้อยเพียงใด หรือมีปริมาณงานศึกษาที่ค้นหาประโยชน์ที่สตรีได้รับจากสื่อมากน้อยเพียงใด อันเป็นคำถามการวิจัยในข้อ 2 ที่ว่าช่องทางการสื่อสารที่มีสตรีเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่เป็นอย่างไร

1.3 ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)

กาญจนา แก้วเทพ (2552: 184) อธิบายการก่อตัวของทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ว่าทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) มีเป้าหมายคือสร้างมัชฌิมทฤษฎี (Middle-range Theory) โดย Merton (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ (2552: 184)) ระบุลักษณะสำคัญของ มัชฌิมทฤษฎี (Middle-range Theory) ไว้ว่า เป็นทฤษฎีระดับกลางที่อธิบายบางภาคส่วนของสังคม หรือบางกิจกรรมเท่านั้น ดังนั้นทฤษฎีในระดับกลางดังกล่าวจึงต้องไม่ใช่โดดเดี่ยวหากแต่ต้องใช้ร่วมกับโครงข่ายทฤษฎีอื่นๆ เพื่ออธิบายความสัมพันธ์กับทฤษฎีอื่นๆ โดยในลักษณะการใช้งานจะใช้เมื่อผู้วิจัยได้ข้อสรุปที่เป็นรูปธรรม จากงานวิจัยแล้ว จึงจะนำเอารูปธรรมจากงานวิจัยมาทำให้เป็นนามธรรมโดยการใช้ทฤษฎีมาอธิบายให้ครอบคลุมพฤติกรรมทางสังคม และโครงสร้างสังคม จึงอาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าทฤษฎีสามารถเชื่อมโยงแยกแยะระหว่างปัญหาทางสังคมที่กระจัดกระจาย ตามที่งานวิจัยทางสังคมศาสตร์ได้มีบทพิสูจน์แสดงให้เห็นปรากฏได้ตามที่กาญจนา แก้วเทพ (2552: 185) กล่าวไว้ว่า “ทฤษฎีนี้จะช่วยเชื่อมโยงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผล กระทบของสื่อที่มีต่อปัจเจกบุคคลเข้ากับทัศนะกว้างๆ เกี่ยวกับบทบาทของสื่อมวลชนที่ต้องการจะสร้างเป็นองค์ความรู้โดยรวมขึ้นมา”

การนำเอาทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) มาใช้มีหลักการสำคัญโดยเริ่มต้นจาก การพิจารณาปรากฏการณ์ต่างๆ ของสังคมโดยการศึกษาหน้าที่ของปรากฏการณ์ดังกล่าว โดยกำหนดแนวทางในการวิเคราะห์หน้าที่แบบเป็นกลางไม่ใช่สุดโต่ง เช่นการศึกษาในมุมการทำหน้าที่ของสื่อ (Functions) หรือหน้าที่ของสื่อที่เป็นอันตราย (Dysfunction) กาญจนา แก้วเทพอธิบายว่าการใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ในการศึกษาสังคมย่อยๆ จะได้คำอธิบายที่สามารถใช้ได้กับสังคมในภาพใหญ่ เนื่องจากทุกกิจกรรมหรือทุกปฏิบัติการทางสังคมต่างเกี่ยวข้องถึงกันและกัน บางกิจกรรมทำหน้าที่ ในขณะที่บางกิจกรรมไม่ได้ทำหน้าที่ หรือทำในหน้าที่ที่เป็นอันตราย แต่ตราบดีที่ส่วนที่ทำหน้าที่ยังเป็นส่วนหลัก หรือส่วนใหญ่สังคมก็จะดำรงอยู่ได้นอกจากนี้ Merton (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ (2552: 186)) ยังเพิ่มเติมแนวคิดจากทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ระหว่างหน้าที่ที่เปิดเผย (Manifest

Functions) ที่หมายถึงหน้าที่ที่ผู้กระทำมีความตั้งใจ และเป็นหน้าที่ที่สังเกตเห็นได้ และหน้าที่ที่ซ่อนเร้น (Latent Function) ที่หมายถึงหน้าที่ที่ผู้กระทำไม่ได้ตั้งใจ และเป็นหน้าที่ที่สังเกตเห็นได้ยาก

ในการใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) เพื่อศึกษาเรื่องสังคมมวลชน กาญจนา แก้วเทพ เพิ่มเติมแนวคิดหลักของทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ไว้ว่าทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) เปรียบเหมือนระบบใหญ่ที่มีระบบย่อยเป็นส่วนประกอบ ที่ต้องพึ่งพาและเชื่อมประสานกันและกัน โดยระบบใหญ่ต้องมีหน้าที่พื้นฐานหลักคือการรักษาเสถียรภาพ(Stability)ของทั้งระบบเอาไว้ เพื่อมิให้ระบบทั้งระบบล่มสลาย นอกจากนี้ระบบทั้งระบบซึ่งหมายรวมถึงระบบใหญ่ และระบบย่อยต่างมีความต้องการเฉพาะส่วน และความต้องการโดยรวม โดยความต้องการเฉพาะส่วน และความต้องการโดยรวมต้องสอดคล้องกัน เพราะหากขัดแย้งกันทั้งส่วนย่อย และส่วนรวมจะล่มสลายทั้งหมด ดังนั้นเพื่อให้ระบบเกิดความสมดุลการแบ่งงานกันทำตามหน้าที่จึงเป็นกติกากาฬาคบังคับ โดยหน้าที่ย่อยๆของทุกส่วนต้องทำงานประสานกันเพื่อตอบสนองความต้องการเฉพาะส่วน และความต้องการโดยรวม ดังนั้นเสถียรภาพของทั้งระบบจึงอยู่ที่การทำงานของระบบย่อย เพราะหากระบบย่อยใดไม่ปฏิบัติหน้าที่หรือปฏิบัติหน้าที่ที่เป็นอันตรายต่อระบบย่อยเอง หรือต่อระบบใหญ่ ก็ส่งผลโดยตรงต่อเสถียรภาพของทั้งระบบ ดังนั้นแบบแผนกิจกรรม หรือการกำหนดขอบข่ายงานในหน้าที่จึงเป็นความจำเป็นของทั้งระบบ และการได้มาซึ่งแบบแผนกิจกรรม หรือการกำหนดขอบข่ายงานในหน้าที่จึงต้องเกิดมาจากการวางแผนงานที่ดี คงทน แข็งแรง มากกว่าการเกิดขึ้นโดยบังเอิญ และด้วยเหตุที่ระบบย่อยมีความสำคัญต่อระบบใหญ่การทำหน้าที่ของระบบย่อยจึงถูกกำหนดมา 2 ระดับได้แก่ ระดับที่ 1 เป็นหน้าที่ที่ทำประจำในภาวะการณปกติ (Routine) และระดับที่ 2 คือหน้าที่พิเศษ(Adaptive) ที่ทำภายใต้ภาวะการเปลี่ยนแปลง หรือภาวะวิกฤติ

หลักสำคัญในการใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ในการวิเคราะห์ประกอบด้วย

1. Self- regulation system หมายถึงการติดตั้งกลไกภายในตัวเอง หรือภายในระบบเพื่อดำเนินระบบด้วยตนเอง แก้ไขตนเอง สืบทอดตนเอง ตามแนวคิดของทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ที่ว่าการก่อตัวเป็นระบบต้องมีกลไกที่เป็นคุณสมบัติทำให้ระบบคงทนและยืนยาว ทั้งภายใต้ภาวะการณปกติ (Routine) และภาวะการเปลี่ยนแปลง หรือภาวะวิกฤติ
2. ความสนใจในการค้นหาคำตอบด้านบทบาทหน้าที่มากกว่าการค้นหาสาเหตุ และผลลัพธ์ เช่น การตั้งคำถามถึงบทบาทหน้าที่ของแต่ละระบบ การปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละระบบ ความสำคัญของหน้าที่นั้นต่อระบบ เป็นต้น

3. การแยกแยะบทบาทหน้าที่ที่กำลังทำงานอยู่จริง(Real Function)กับบทบาทที่สังคมคาดหวัง หรือสังคมมอบหมายให้ (Expected Function) ออกจากกัน

4. การค้นหาเส้นแบ่งระหว่างหน้าที่คืออะไร และอะไรไม่ใช่หน้าที่ เนื่องจากเส้นแบ่งระหว่าง Function กับ Dysfunction บ่อยครั้งที่ถูกมองได้หลายมุม และเป็นหลายมุมที่ขัดแย้งกันเอง จึงต้องพิจารณาหน้าที่ที่เป็นจริงของสื่อมวลชนตามบริบท ตามช่วงเวลา ตามแต่ละสังคม

กาญจนา แก้วเทพ และวิลาสินี พิพิธกุล (2539) กล่าวว่าสื่อมวลชนถือเป็นระบบย่อยในสังคมการทำหน้าที่ของสื่อมวลชนเป็นการทำกิจกรรมซ้ำๆ ต่อเนื่อง และเป็นระบบ H. Lasswell (ณรงค์ สมพงษ์, 2543: 32-33) แสดงแนวคิดบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนต่อสังคมดังนี้

1. การตรวจตราสอดส่องสิ่งรอบตัว(Surveillance of Environment) ด้วยการเตือนภัย การนำเสนอเหตุการณ์ เผยแพร่เป็นข่าวสาร

2. การประสานความสัมพันธ์ส่วนต่างๆในสังคม(Correlation of the Parts of Society) ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อช่วยให้สมาชิกในชุมชนเกิดความรู้ และเข้าใจ บังเกิดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม

3. การถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม(Transmission of the Social Heritage) อันเป็นพื้นฐานการศึกษาจากรุ่นสู่รุ่น ด้วยการสนับสนุนของสื่อจะทำให้สังคม และวัฒนธรรมยืนยงอย่างต่อเนื่อง

4. การบันเทิง และการละเล่น(Entertainment and Play) เพื่อสร้างสมดุลงานให้ผู้รับสาร ท่ามกลางข่าวสารทั้งจากตัวสื่อเองในบทบาทหน้าที่ความบันเทิง และทั้งการส่งต่อความบันเทิงในรูปแบบข่าวสาร

นอกจากนี้ กาญจนา แก้วเทพ และวิลาสินี พิพิธกุล (2539: 10) ยังเพิ่มเติมหน้าที่ที่สถาบันสื่อมวลชนพึงกระทำต่อสังคมโดยรวมดังนี้

1. หน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนธุรกิจให้ขยายตัว

และ 2. หน้าที่ผลักดันให้สังคมเกิดการเคลื่อนไหว ทั้งทางความคิด หรือกิจกรรม

ในการรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสตรีกับสื่อมวลชนในช่วงระหว่างปี 2536-2552 ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) อาจนำไปสู่การค้นหาคำตอบว่าสื่อได้ทำหน้าที่ในด้านใดบ้างต่อสตรี มาก

น้อยเพียงไร และทำในลักษณะใด อันเป็นคำถามการวิจัยในข้อ 2 ที่ว่าช่องทางการสื่อสารที่มีสตรีเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์อยู่เป็นอย่างไร

1.4 ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory)

ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ประกอบด้วยทฤษฎีย่อยๆหลายทฤษฎี แต่มีจุดร่วมด้านแนวคิด และเจตนารมณ์กล่าวคือทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ให้ความสนใจกับหลักปรัชญา วิธีคิด และระบบคุณค่า (Set of Values) ของสิ่งที่ศึกษา ดังนั้นในการศึกษาระบบการสื่อสารตามแนวทางของทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) มิติเชิงจริยธรรม (Ethical Aspect) ของกระบวนการสื่อสารจึงถูกค้นหาคำตอบ ด้วยเหตุที่การปฏิรูประบบคุณค่า (Set of Values) เป็นเป้าหมายของสำนักทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) การศึกษาค้นคว้าของสำนักนี้จึงไม่เพียงมีคุณค่าแค่เพียงสำคัญในฐานะหลักของวงการที่ศึกษาหากแต่ยังมีเป้าหมายเพื่อเรียนรู้ และสามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหาที่เป็นจริงด้วย

รากฐานและวิธีการแบบสำนักทฤษฎีวิพากษ์

1. ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ก่อตัวมาจากปรัชญาที่ตรงกันข้ามกับปรัชญาแบบ Positivism ที่ถือว่าความจริงและความรู้เป็นสิ่งที่มียู่แล้ว วิธีการมองแบบทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) เป็น Negative คือไม่เชื่อว่าความเป็นจริง และความรู้เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดมาให้ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ดังนั้นคำถามในเชิงทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) จึงมีว่าสิ่งที่เป็นอยู่นั้นมาได้อย่างไร คลี่คลายอย่างไร ด้วยกระบวนการอะไร ซึ่งไม่ต่างจากการวิเคราะห์ ค้นรากเหง้าของปรากฏการณ์สังคม (กาญจนา แก้วเทพ, 2547: 24)

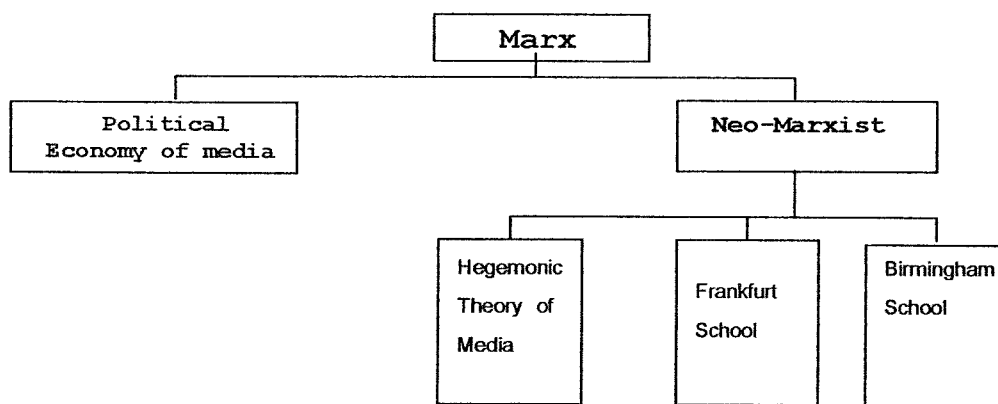
2. ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) มีแนวทางการวิเคราะห์การเข้าสู่ปัญหาแบบการวิเคราะห์แบบองค์รวม (Holistic) คือพิจารณาความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างปัจจัยต่างๆเสมอ เช่น การวิเคราะห์ระบบการสื่อสารจะกว้างกว่าตัวการสื่อสารโดยหยิบยกบริบททางสังคม มิติเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมร่วมด้วย กาญจนา แก้วเทพ (2547: 25) กล่าวในประเด็นดังกล่าวไว้ว่า ในขณะที่ทำการวิเคราะห์ Text จะต้องให้ความสนใจกับ Context ด้วย และพิจารณาความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา การละเลยบริบทสังคมของการสื่อสารจะให้ผลการวิเคราะห์ที่แยกส่วน และผิดไปจากความเป็นจริงซึ่งทำให้ผลวิจัยไม่สามารถให้ข้อเสนอแนะเพื่อการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบายได้

3. ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสื่อมวลชนกับสังคมว่าสังคมประกอบด้วยคนหลากหลายกลุ่ม และหลากหลายชนชั้นที่อยู่ร่วมกันโดยมีความขัดแย้ง (Conflict) ดังนั้นแต่ละกลุ่มจึงพยายามใช้กลไกของสังคมทุกอย่างรวมถึงการสื่อสารมาจัดการกับความขัดแย้ง

เพื่อให้ได้ผลอันเป็นประโยชน์แก่กลุ่ม และชนชั้นของตนมากที่สุด เช่นเดียวกันกับทัศนะในการมองสื่อมวลชนที่ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) มองเห็นว่าสื่อมวลชนไม่มีอิสระในการทำงานเพราะต้องอยู่ภายใต้กรอบ และแรงผลักดันจากสังคม พลังอำนาจของสื่อเป็นเพียงภาพลวงตา (ซึ่งตรงข้ามกับทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ที่มองว่าสื่อมวลชนมีพลังอำนาจในการทำหน้าที่ มีพลัง และมีอิสระเสรีในการกำหนดโฉมหน้าและทิศทางของสังคม) (กาญจนา แก้วเทพ , 2547: 27) ดังที่กล่าวมาทั้งหมดน่าจะช่วยให้สรุปได้ว่าในขณะที่ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ให้ภาพสื่อมวลชนเป็นเสมือนพระเอกขี่ม้าขาว ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ก็ให้ภาพลักษณะสื่อมวลชนเพียงผู้ช่วยผู้ร้าย หรือเป็นผู้ร้ายเสียเอง

4. ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) มี Key Words จากหลักปรัชญาและความเชื่อพื้นฐาน เช่น ใครควบคุมสื่อ ความขัดแย้งในระบบสื่อ การใช้สื่อเพื่อการครอบงำ ความไม่ยุติธรรมของระบบสื่อ การต่อสู้ระหว่างชนชั้นในระบบสื่อ

5. ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) มีหน่วยที่ใช้ในการศึกษาในระดับมหภาค(Macro) แต่อาจเลือกปัญหาในระดับจุลภาค(Micro) แต่ในการอธิบายหลังจากการวิเคราะห์ต้องสามารถเชื่อมโยงไปให้เห็นภาพรวมระดับมหภาคเสมอ

ภาพประกอบที่ 3 : ภาพแสดงพัฒนาการของทฤษฎีวิพากษ์ที่ใช้ในการศึกษาสื่อมวลชน

ที่มา : กาญจนา แก้วเทพ (2552: 121)

กาญจนา แก้วเทพ (2552: 121) อธิบายพัฒนาการทางทฤษฎีวิพากษ์ว่าเริ่มต้นจาก K. Marx เป็นผู้วางรากฐานในการวิเคราะห์ ภายหลังจากมรณะกรรมแนวทางของสำนักได้แยกออกเป็น 2 กลุ่ม

ใหญ่คือ

1. กลุ่ม Political Economy of Media ที่มุ่งเน้นการสืบทอดแนวความคิดของ Marx โดยการให้น้ำหนักไปที่การวิเคราะห์มิติเศรษฐกิจการเมืองเป็นหลักเนื่องจากเป็นโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure)

2. และกลุ่ม Neo Marxist เน้นความสำคัญในการวิเคราะห์มิติด้านวัฒนธรรม ความคิดอุดมการณ์ เป็นหลักซึ่งถือว่าเป็นโครงสร้างส่วนบน (Superstructure) เพราะเล็งเห็นถึงอิทธิพลของโครงสร้างส่วนบนที่สามารถดำรงรักษาและให้ความชอบธรรมระบบที่กำลังเป็นอยู่ทั้งยังเชื่อว่าหากไม่มีการเปลี่ยนแปลงในส่วนโครงสร้างส่วนบน การเปลี่ยนแปลงสังคมโดยรวมก็ไม้อาจเกิดขึ้นได้ โดยในงานวิจัยนี้ใช้แนวทางกลุ่ม Neo Marxist ซึ่งแยกออกเป็น 3 กลุ่มย่อยได้แก่

2.1 Hegemonic Theory of Media มีนักคิดหลัก 2 คนคือ L. Althusser และ A. Gramsci โดย A. Gramsci เป็นนักวิชาการทฤษฎีวิพากษ์ที่ให้ความสนใจกับการวิเคราะห์ด้านวัฒนธรรมโดยให้มุมมองใหม่ว่าวัฒนธรรมเป็นพลวัต (Dynamic) ที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และในสังคมหนึ่งมิได้มีวัฒนธรรมเพียงวัฒนธรรมเดียวหากแต่มีหลายวัฒนธรรมที่ช่วงชิงพื้นที่กันทางสังคมตลอดเวลา วัฒนธรรมไม่ได้เป็นเพียงคุณค่า แต่เป็นเรื่องที่ต้องมีการผลิต (Production) และต้องมีการผลิตซ้ำอย่างสม่ำเสมอ (Reproduction) เพื่อความอยู่รอดของวัฒนธรรม ซึ่งจากรูปแบบวัฒนธรรมของ Gramsci เป็นจุดเริ่มต้นของกลุ่มวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) ในรุ่นต่อมา

กาญจนา แก้วเทพ (2552: 123) อธิบายว่าแนวคิดในเรื่อง Hegemony นี้ A. Gramsci จำแนกการใช้เป็น 2 ปริณทลคือ

1. Political hegemony คือการสถาปนาระบบการเมืองให้กลายเป็นระบบหลักของสังคม
2. Cultural hegemony คือการสถาปนาระบบคิด ระบบอุดมการณ์ ระบบวัฒนธรรม อันหนึ่งให้กลายมาเป็นระบบคิดหลักและวัฒนธรรมหลักของสังคม และกีดกันระบบคิดอื่น วัฒนธรรมอื่นให้กลายเป็นสิ่งไม่ชอบธรรมไป

ทั้งนี้ในงานวิจัยนี้จะใช้แนวคิด Cultural hegemony ในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ผลงานวิจัย

ในการวิเคราะห์สื่อมวลชน Gramsci จำแนกกลไกสังคมเพื่อการดำรงรักษาและสืบทอดตัวเองต่อไปออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆคือ

1. กลไกด้านการปราบปราม (Repressive Apparatus) เช่นการควบคุมด้วยกฎหมาย ศาล และคุก และการปราบปรามด้วยตำรวจ

และ 2. กลไกด้านอุดมการณ์ (Ideological Apparatus) เช่น การป้อนข้อมูลที่เป็นการอบรม สั่งสอนผ่านทางโรงเรียน ครอบครัว ศาสนา และสื่อมวลชน

กาญญา แก้วเทพ (2552: 132-133) เพิ่มเติมว่า Gramsci ให้ความสนใจกับกลไกด้านอุดมการณ์ (Ideological Apparatus) มากกว่าเพราะเป็นกลไกที่ทำงานตลอดเวลา และมีประสิทธิภาพที่ทำให้ผู้คนรู้สึกยอมรับอย่างยินยอมพร้อมใจ (Consent) มากกว่าการต่อต้าน (Ristrict)

รูปแบบของ Hegemony ในการสื่อสารมวลชนสามารถทำได้ดังนี้

1. การสร้างรูปแบบรายการข่าว รายการบันเทิง หรือรายการละคร ให้อำวรักษาสภาพกลายเป็นวัฒนธรรมการนำเสนอสภาพสังคมที่มีการแบ่งแยกและครอบงำทางชนชั้น
2. การสอดแทรกความคิด ความเห็นแทรกซึมในส่วนต่างๆ ของเนื้อหาสื่อเช่นการพาดหัว การบรรยายได้ภาพ การสัมภาษณ์ การสร้างค่านิยมในรายการ ในบทสนทนา ในฉากอย่างเป็นธรรมชาติ และทำให้ผู้รับสารรู้สึกซึมซับ ยินยอม รับผิดชอบ อย่างเป็นธรรมชาติไม่รู้สึกละแวก

ส่วนกลยุทธ์ของ Hegemony ในการสื่อสารมวลชนสามารถทำได้ดังนี้

1. การไม่ใช้อำนาจบังคับหากแต่ใช้การนำเสนอแบบวลงเนียนชนิดที่ผู้รับสารไม่ต้องตั้งคำถาม ผู้รับสารที่เห็นด้วยจะถูกจำแนกเป็นปกติชน แต่พวกที่ตั้งคำถาม หรือต่อต้านจะถูกจำแนกเป็นพวกไม่ปกติไป
2. การ Hegemony ด้านวาทกรรม (Discourse) ผ่านสื่อมวลชนจะอยู่ในลักษณะการนิยามสังคม ชีวิต กลุ่มผู้คน หรือเหตุการณ์ ที่แม้สื่อมวลชนไม่ได้สร้างนิยามนั้นด้วยตนเอง แต่ก็ถือได้ว่าเปิดโอกาสให้ผู้มีอำนาจทางสังคมใช้สื่อ

Frankfurt School เป็นกลุ่มนักคิดในประเทศเยอรมันเกิดขึ้นในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 ที่สังคมเปลี่ยนแปลงมาเป็นสังคมมวลชน เริ่มมีการวิพากษ์วิจารณ์ถึงความตกต่ำของวัฒนธรรมในสังคม แนวคิดสำคัญของการวิพากษ์วิจารณ์คือในสังคมมวลชนทำให้วัฒนธรรมแปรสภาพมาเป็นสินค้า ซึ่งหมายความว่ามีการผลิตวัฒนธรรมโดยมีเป้าหมายเพื่อขายหวังเอากำไรเป็นสำคัญ ซึ่งการกระทำดังกล่าวล้วนเป็นการทำลายทั้งด้านสุนทรีย์ ด้านคุณค่า และด้านการใช้ประโยชน์ที่เคยมีของวัฒนธรรมทั้งสิ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าแม้ปริมาณวัฒนธรรมจะมีมากและคุณภาพของวัฒนธรรมกลับตกต่ำและเสื่อมทรามลง กาญญา แก้วเทพ (2552: 128) อธิบายสภาพของผู้รับสารในยุคดังกล่าวว่า ผู้รับสารที่ต้องเสพวัฒนธรรมในยุคตกต่ำนี้เป็นกลุ่มคนระดับล่างของสังคม ซึ่งก็ยิ่งทำให้

รสนิยมของกลุ่มคนดังกล่าวตกต่ำลงไปอีก ทั้งนี้ในกระบวนการสร้างวัฒนธรรมมวลชน (Mass culture) มีสื่อมวลชนเป็นตัวการสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมของสื่อ (Media culture) ขึ้นด้วยอย่างพร้อมๆกัน เหตุการณ์ทางการเมืองเป็นบัพทสะท้อนอย่างชัดเจนเมื่อพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยที่เน้นนโยบายการยกระดับเศรษฐกิจชีวิตคนงานต้องพ่ายแพ้ให้กับพรรคชาตินิยมของฮิตเลอร์ที่เน้นการปลุกระดมเรื่องอุดมการณ์ชาตินิยม และความบริสุทธิ์ของชนชาติเยอรมันที่จับใจผู้คนมากกว่าล้วนเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของมิติด้านความคิด จิตสำนึก และอุดมการณ์ที่มีเหนือกว่าแรงจูงใจด้านเศรษฐกิจ ปรัชญาการดังกล่าวเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้นักวิชาการสำนัก Frankfurt กลับมาให้ความสำคัญกับการศึกษามิติด้านวัฒนธรรม ความคิด จิตสำนึก และอุดมการณ์ในวัฒนธรรมสังคมนิยมใหม่ที่เรียกว่า วัฒนธรรมมวลชน (Mass culture) ที่สื่อมวลชนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ

ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมมวลชน (Mass culture) เกิดขึ้นในยุคสมัยใหม่ที่มีการผลิตสินค้าและบริการ ภายใต้ความคิดที่จะช่วยรักษาระบบทุนนิยมจึงทำให้วัฒนธรรมมวลชน (Mass culture) มีลักษณะเน้นการใช้เหตุผลเชิงเทคนิค เน้นการบริโภค ที่มีเป้าหมายเพียงเพื่อให้คนพอใจกับผลประโยชน์ในระยะสั้น และยอมสูญเสียสิ่งที่ดีในระยะยาว (กาญจนา แก้วเทพ (2552: 129)) วัฒนธรรมมวลชน (Mass culture) ที่กลืนกินวัฒนธรรมของสังคมให้กลายเป็นเพียงสินค้า และมุ่งขายได้จนทำให้วัฒนธรรมของชนชั้นสูง ถูกจำกัดขอบเขตแค่ความสวยงาม และวัฒนธรรมพื้นบ้านถูกจำกัดขอบเขตแค่ความบันเทิงถูกขนานนามโดย Marcuse (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ (2552: 130)) ว่าเป็นสังคมมิติเดียว ซึ่งจะทำให้ผู้รับสารในยุคดังกล่าวกลายเป็นผู้รับสารที่มีเพียงมิติเดียว (One-dimensional man) คือมิติด้านการยอมรับ แต่ไม่มีมิติด้านการสงสัย หรือการตั้งคำถาม

2.3 Birmingham School เป็นกลุ่มที่ทำการศึกษาวิจัยปัญหาด้านวัฒนธรรมร่วมสมัยเป็นหลัก โดยมี A. Gramsci และ R. Williams เป็นต้นตำรับแนวทางทฤษฎี อย่างไรก็ตามมีการประยุกต์เอาวิธีการศึกษาของแนวทางอื่นมาผสมผสานจึงถือเป็นการพัฒนาทฤษฎีวิพากษ์ให้ก้าวไปอีกขั้น แนวทางการศึกษาของกลุ่มใช้แนวทางการศึกษาที่สืบทอดวิธีคิดของ A. Gramsci 2 ทางคือ

1. ใช้มุมมองของการครอบงำว่ามีกลยุทธ์ และวิธีการอย่างไร
 - และ 2. คือการพิจารณาผู้รับสารว่ามีการต่อต้าน คัดค้านการครอบงำนั้นอย่างไร
- แนวคิดหลักของสำนัก Birmingham โดย S. Hall ประกอบด้วย
1. การปฏิเสธวิธีการอธิบายสังคมโดยการแบ่งแยกโครงสร้างสังคมออกเป็นโครงสร้าง

ส่วนบน ส่วนล่าง

2. การขยายแนวคิดด้านวัฒนธรรมให้กว้างขึ้นโดยสนใจกระบวนการทางวัฒนธรรม (Cultural Process) ที่มนุษย์กระทำอยู่อย่างเป็นปกติวิสัย
3. การนิยามว่าวัฒนธรรมนั้นเป็นวิถีทาง (Means) และเป็นระบบคุณค่า (Value system) ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในกลุ่มต่างๆ เพื่อจะใช้จัดการและการดำรงอยู่ของกลุ่ม
4. วัฒนธรรมตามแนวคิดของสำนัก Birmingham นั้นจึงต้องเป็นวัฒนธรรมที่กำลังดำรงอยู่ (Lived Culture) โดยการวิเคราะห์ที่กระบวนการทางสังคม (Social process) วิธีการปฏิบัติการ (Practices) รวมถึงการพิจารณาความหมาย (Meaning) ผ่านกิจกรรมนั้นๆ

เป้าหมายของการศึกษาของสำนัก Birmingham อยู่ที่การทำความเข้าใจกับระบบใหญ่เช่น สังคม ระดับย่อย เช่นสถาบัน ระดับเล็กสุด เช่นปัจเจกบุคคลว่าถูกสร้าง (Construct) อย่างไร ทำกิจกรรมอะไร มีเป้าหมายอย่างไร เนื่องจากสำนักนี้มีความเชื่อว่าสังคมไม่มีทางเปลี่ยนแปลงได้หากผู้วิเคราะห์ขาดความเข้าใจระบบการทำงานของสังคม

วิธีการศึกษาสำนัก Birmingham ใช้วิธีการ 2 วิธีการประกอบกัน คือการวิเคราะห์ตัวบท (Textual analysis) และการวิเคราะห์เนื้อหาเช่น การวิจารณ์วรรณกรรม (Literary criticism) และการวิเคราะห์ผู้รับสาร เช่นการศึกษาผู้รับสารว่ารับสารอย่างไร และการสนใจว่าตัวบทจะถูกอ่านอุดมการณ์ออกมาอย่างไร แล้วนำมาเปรียบเทียบกัน ด้วยเหตุที่การพิจารณาสื่อมวลชนในทางบวก และค้นหามุมมองที่สร้างสรรค์ถือเป็นเอกลักษณ์ของสำนัก Birmingham วิธีการศึกษาวิจัยจึงมุ่งไปที่การมองหาแบบแผนทางเลือกและการตอบสนองที่ประชาชนกลุ่มต่างๆที่มีฐานะ บทบาท และโอกาสที่ต่างกันเข้าร่วมในการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชน

ในการรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสตรีกับสื่อมวลชนในช่วงระหว่างปี 2536-2552 ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) อาจเป็นคำถามนำวิจัยเพื่อนำไปสู่การค้นหาคำตอบว่าสื่อได้ทำการผลิต (Production) หรือผลิตซ้ำ (Reproduction) เนื้อหาสารที่เกี่ยวข้องกับสตรีในรูปแบบใด และการ Hegemony ด้านวาทกรรม (Discourse) ผ่านสื่อมวลชนที่สะท้อนลักษณะการนิยามสังคม ชีวิต กลุ่มผู้คน หรือเหตุการณ์ ที่เกี่ยวข้องกับสตรีมีลักษณะอย่างไร ให้คุณ หรือโทษต่อสตรีในภาพรวมอันเป็นแนวทาง Hegemonic Theory of Media นอกจากนี้สตรีที่เกี่ยวข้องกับสื่อไม่ว่าจะในฐานะใดได้ถูกทำให้กลายเป็นเพียงสินค้า มุ่งขาย และถูกจำกัดขอบเขตแค่ความสวยงามหรือไม่ตามแนวทางของ Frankfurt School และท้ายสุดในมุมมองของการครอบงำสื่อมวลชนมีกลยุทธ์ และวิธีการอย่างไร

ผู้รับสารสตรีมีการต่อต้าน คัดค้านการครอบงำนั้นอย่างไร สตรีเกี่ยวข้องกับการครอบงำในลักษณะใด และด้วยเหตุที่การพิจารณาสื่อมวลชนในทางบวก และค้นหาบทบาทที่สร้างสรรค์ถือเป็นเอกลักษณ์ของสำนัก Birmingham จึงน่าจะเป็นคำถามที่มีแนวทางคำตอบว่าแบบแผนทางเลือกและการตอบสนองที่สตรีที่มีฐานะ บทบาท และโอกาสที่ต่างกันจะมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนได้อย่างไร

1.5 แนวคิดการวิเคราะห์ผู้รับสาร (Audience Analysis)

ผู้รับสารเป็นองค์ประกอบท้ายสุดในกระบวนการสื่อสารที่ประกอบไปด้วยผู้ส่งสาร (Source) สาร (Message) ช่องทางการสื่อสาร (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) แนวคิดและการนิยามผู้รับสาร (Audience) เปลี่ยนแปรไปตามสภาพความเป็นจริงของผู้รับสาร ตามบริบททางประวัติศาสตร์ ภาณูจนา แก้วเทพ (2552: 159) จำแนกการนิยามผู้รับสารในฐานะต่างๆ ดังนี้

1. ผู้รับสารในฐานะผู้ดูผู้ชม (Spectator) เนื่องจากผู้รับสารเปิดรับสื่อเพื่อการเข้าไปชม และอาจมีส่วนร่วมกับการแสดงบนสื่อด้วย เช่นการดูมหรสพไทยในงานวัด ที่ผู้รับสารได้แสดงปฏิกิริยาต่อสารด้วยการหัวเราะ หรือปรบมือ ฐานะของผู้รับสารในการเป็นผู้ดูผู้ชมมิได้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อในปัจจุบันมีการพัฒนาการถ่ายทอดสารผ่านทางสื่อโทรทัศน์ดังจะเห็นได้ว่ารายการเกมส์โชว์ หรือรายการทอล์คโชว์ มักนิยมจัดให้ผู้ดูผู้ชมในห้องส่งเพื่อเพิ่มสีสันบรรยากาศ และบ่อยครั้งที่ภาพของผู้ดูผู้ชมถูกนำเสนอเป็นส่วนหนึ่งของรายการในลักษณะ Reaction Shot ที่เป็น Feedback จากผู้ดูผู้ชมออกอากาศกลับกับการนำเสนอเนื้อหารายการ

2. ผู้รับสารในฐานะสาธารณะ (Public) การขยายบทบาทมาอยู่ในฐานะสาธารณะ (Public) เกิดขึ้นเนื่องจากการรวมกลุ่มกันหลังการรับข่าวสารเพื่อมีส่วนร่วมกับการกิจกรรมสาธารณะ แสดงออกด้วยการรณรงค์แสดงประชามติต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเมือง หรือกิจการสาธารณะ ภาณูจนา แก้วเทพ (2552: 159) กล่าวว่าแนวความคิดในการมองผู้รับสารในฐานะสาธารณะ (Public) เริ่มมาจากประวัติศาสตร์ของสื่อสิ่งพิมพ์ซึ่งมีผู้อ่านประจำ และเกิดการรวมตัวกันในกิจการสาธารณะ (Reading Public) การรวมตัวกันของผู้รับสารในแง่สาธารณะก่อให้เกิดพลังและอำนาจ

3. ผู้รับสารในฐานะมวลชน (Mass) เนื่องจากจำนวนและปริมาณของผู้รับสารที่ถูกมองในแง่ว่าเป็นกลุ่มผู้รับสารที่มีขนาดใหญ่ และมีความแตกต่างท่ามกลางความหลากหลายของปัจเจกบุคคล ผู้รับสารในฐานะมวลชนมีส่วนสำคัญในการกำหนดตัวเนื้อหาสารว่าสารต้อง "ง่าย" ในต่อการเข้าถึงและ

ถ่ายทอดการเข้าใจของผู้รับสารทุกคนได้ กาญจนา แก้วเทพ (2552: 160) เพิ่มเติมว่าทัศนะที่มองผู้รับสารในฐานะมวลชน (Mass) ได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีสังคมมวลชน (Mass society)

4. ท้ายสุดผู้รับสารในฐานะตลาดของผู้บริโภค (Market) เนื่องจากมองว่าผู้รับสารเป็นผู้ที่มีอำนาจในการซื้อ และมีอำนาจในการกำหนดสื่อ ดังนั้นสื่อมวลชนจึงมีฐานะเป็นผู้ตอบสนองความต้องการของผู้รับสารในฐานะตลาดของผู้บริโภค มิใช่ถือเอาความต้องการของผู้ส่งสารที่เป็นสื่อมวลชนเป็นตัวตั้งอีกต่อไป อาจกล่าวได้ว่าทัศนะที่มองผู้รับสารในฐานะตลาดของผู้บริโภค (Market) กำลังเป็นกระแสหลักในการพิจารณาผู้รับสารเลยทีเดียว

ในประเด็นของการวิเคราะห์ฐานะของผู้รับสารในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้ฐานะของผู้รับสารทั้ง 4 ฐานะดังกล่าว มาช่วยพิจารณาภาพรวมฐานะของผู้รับสารสตรีว่าเป็นอย่างไร ทั้งนี้เนื่องจากปัจจุบันผู้รับสารทั้ง 4 ฐานะยังคงอยู่ปะปนในแต่ละบริบทการรับสาร จึงอาจกล่าวได้ว่าฐานะของผู้รับสารเป็นไปในลักษณะไม่คงที่ และคงเปลี่ยนแปลงตามการรับสื่อแต่ละประเภทอีกด้วย

นอกเหนือจากประเด็นการให้ฐานะผู้รับสารแล้ว ในส่วนของแนวทางการวิเคราะห์ผู้รับสารในงานวิจัยนี้อาจกำหนดแนวทางในการวิเคราะห์ให้ได้ 2 แนวทางดังนี้

1. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสาร (Sender) กับผู้รับสาร (Receiver) กล่าวคือฐานะของผู้รับสารที่แตกต่างกันสามารถบ่งบอกความสัมพันธ์ของผู้ส่งสาร และผู้รับสารได้แตกต่างกัน เช่น ผู้รับสารในฐานะผู้ดูผู้ชม (Spectator) อาจชี้วัดความผูกพันใกล้ชิดระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารได้มากกว่าเมื่อผู้รับสารอยู่ในฐานะมวลชน (Mass) หรือผู้รับสารอยู่ในฐานะตลาดของผู้บริโภค (Market) ในขณะที่ผู้รับสารในฐานะผู้ดูผู้ชม (Spectator) อาจเป็นความสัมพันธ์ที่สั้น แบบชั่วคราวคร่าว และแปรเปลี่ยนได้ง่ายกว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสาร (Sender) กับผู้รับสารในฐานะตลาดของผู้บริโภค (Market) หรือในมุมของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร ผู้รับสารในฐานะผู้บริโภคอาจมีอำนาจในการตัดสินใจซื้อ หากแต่ผู้ส่งสารอาจมีอำนาจในการกำหนดเนื้อหา หรือมุมมองสาร เป็นต้น

2. ด้านการวิเคราะห์สัมพันธ์ภาพระหว่างกลุ่มผู้รับสารเอง กาญจนา แก้วเทพ (2552: 161) กำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ตามความเป็นจริงไว้ 2 รูปแบบคือ

2.1 ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นก่อนตามธรรมชาติก่อนที่จะมีปัจจัยเรื่องสื่อมาเกี่ยวข้อง เช่น ความสัมพันธ์ในครอบครัว เครือญาติ เพื่อน

2.2 ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่เกี่ยวข้องกับสื่อ หรือความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งของสื่อมวลชน เช่นกลุ่มแฟนคลับ

อย่างไรก็ดีความสัมพันธ์ทั้ง 2 รูปแบบที่กล่าวมาอาจมองได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ในแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal relationship) หากแต่ในแง่ของการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูล ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้รับสารอาจสามารถอธิบาย ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การเลือกหรือ การเปิดรับสื่อก็เป็นได้

ในส่วนของการอบในการศึกษาผู้รับสารที่มีตั้งแต่ระดับแคบไปจนถึงระดับกว้างได้แก่

1. การศึกษาแต่ตัวผู้รับสารเท่านั้น
2. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับสารกับตัวสื่อ
3. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับสาร ตัวสื่อ และบริบทของการรับสื่อ

ด้วยเหตุที่งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาสถานภาพองค์ความรู้เรื่อง “สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย” พ.ศ. 2536 – 2552 โดยรวบรวมงานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับสตรีในทุกสถานะของการสื่อสารเช่น สตรีในฐานะผู้ส่งสาร(Sender) สตรีในฐานะเนื้อหาสาร(Message) ช่องทางการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับสตรี(Channel) และสตรีในฐานะผู้รับสารจากสื่อมวลชน(Receiver) จึงไม่อาจทำการศึกษาแต่ตัวผู้รับสารสตรี หากแต่การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับสารกับตัวสื่อและรวมถึงการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับสาร ตัวสื่อ และบริบทของการรับสื่ออาจสามารถแบ่งแยกความสัมพันธ์ตามกลุ่มก่อนของงานศึกษาที่เกิดขึ้นในแต่ละปีที่ทำการรวบรวม

กาญจนา แก้วเทพ และวิลาสินี พิพิธกุล (2539: 12-13) แบ่งกลุ่มทฤษฎีผู้รับสารเพื่อเป็นแนวทางการศึกษาได้ 3 แนวทางได้แก่

1. กลุ่มทฤษฎีที่ศึกษาผลกระทบของสื่อที่มีต่อผู้รับสาร (Impact Study) เป็นแนวทางทฤษฎีในยุคเริ่มแรกที่ถือว่าเป็นยุคที่เชื่อในพลังของสื่อ (All Power Media) ที่จะสามารถเปลี่ยนแปลงผู้รับสารได้ตามที่สื่อต้องการ นัยยะเบื้องหลังความเชื่อดังกล่าวจึงเท่ากับว่าสื่อมันได้ทำงานอย่างเอาการเอางาน (Active) ในขณะที่ผู้รับสารอยู่ในลักษณะเพียงเป็นผู้ตั้งรับ(Passive) และเปลี่ยนแปลงตามความประสงค์ที่ถูกกำหนดโดยสื่อ
2. กลุ่มทฤษฎีเรื่องการใช้และความพึงพอใจของผู้รับสาร (Uses and Gratifications Approach) ถือเป็นแนวทางทฤษฎีที่เชื่อในทางตรงกันข้ามกับทฤษฎีผลกระทบ (Impact Theory) เนื่องจากเชื่อว่าผู้รับสารเป็นผู้เลือกใช้สื่อตามความพึงพอใจของตน สื่อไม่ได้มีอำนาจเหนือตนในฐานะผู้รับสาร นัยยะเบื้องหลังความเชื่อดังกล่าวจึงเท่ากับว่าผู้รับสารต่างหากที่มีลักษณะเอากการเอางาน (Active) สามารถเลือกรับสารที่สื่อส่งมาอย่างมีกระบวนการเลือกโดยยึดตามความพึงพอใจ และความ

ต้องการของตน ในขณะที่สื่อเป็นฝ่ายต้องปรับกลยุทธ์และเนื้อหาตามความต้องการของผู้รับสารคือไม่ต่างจากการเป็นฝ่ายตั้งรับ (Passive)

3. กลุ่มทฤษฎีเรื่ององค์ประกอบของผู้รับสาร เนื่องจากผู้รับสารในการสื่อสารมวลชนมีลักษณะเป็นมวลชน ฌองส์ สมพงษ์ (2543: 11) ให้ความหมายของมวลชนในแง่เป้าหมายของการติดต่อสื่อสารว่าหมายถึงประชาชนจำนวนมากๆ ที่กระจัดกระจายกันอยู่ โดยไม่ทราบว่าจะอยู่ที่ใด และต่างไม่รู้จักกัน คือปราศจากความรู้สึกเฉพาะตัวบุคคล (Self-awareness) และการแยกแยะส่วนบุคคล (Self-identity) ตลอดจนไม่สามารถโต้ตอบซึ่งกันและกันในวงจำกัด การกำหนดกลุ่มมวลชนอาจทำได้โดยการแปรเปลี่ยนส่วนประกอบในขอบเขตที่กำหนดขึ้นเท่านั้นไม่สามารถกระทำเฉพาะบุคคลได้ แต่จะเป็นการกระทำต่อส่วนรวมของมวลชน ดังนั้นคุณลักษณะและองค์ประกอบของผู้รับสารเช่นอายุ การศึกษา รายได้ อาชีพ ย่อมสัมพันธ์กับการเลือกใช้สื่อ หรือการรับรู้

ในการรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสตรีกับสื่อมวลชนในช่วงระหว่างปี 2536-2552 แนวคิดการวิเคราะห์ผู้รับสาร (Audience Analysis) นอกจากจะสามารถทำให้แยกแยะฐานะของผู้รับสารได้แล้ว น่าจะทำให้พบผลรวมของการศึกษาผลกระทบของสื่อที่มีต่อผู้รับสารสตรี (Impact Study) และแนวทางการใช้และความพึงพอใจในสื่อของผู้รับสารสตรี (Uses and Gratifications Approach) ในช่วงระหว่างปี 2536-2552 เป็นภาพที่ชัดเจนขึ้น

1.6 แนวคิดการวิเคราะห์เนื้อหาสาร (Content Analysis)

กาญจนา แก้วเทพ (2552: 297) แสดงทัศนะเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหาสาร (Content Analysis) ว่าเนื้อหาสาร(Message) และความหมาย(Meaning) ที่ถ่ายทอดออกมาจากสื่อมวลชน คือสิ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าสื่อมวลชนทำงานอย่างไร แม้ว่าเนื้อหาสาร(Message) จะเป็นสิ่งที่จับต้องมองเห็นเสมือนอยู่ในที่แจ้ง ในขณะที่ความหมาย(Meaning) เป็นนามธรรมที่แฝงเร้น หลบซ่อน ไม่หยุดนิ่ง และหลากหลาย

พัฒนาการของการศึกษาเนื้อหาสารบนสื่อมวลชนผูกติดกับความเชื่อในยุคแรกๆว่าสื่อนั้นทรงพลังต่อผู้รับสารการศึกษาเพื่อวิเคราะห์เนื้อหาสาร จึงสนใจว่าผลกระทบจากสื่อมีมากน้อยเพียงไร และเนื้อหาแบบใดที่จะโน้มน้าว หรือเรียกความสนใจจากผู้รับสารได้ ต่อมาเวลาได้สร้างพัฒนาการการศึกษาให้เปลี่ยนเป้าหมายมามุ่งเสาะแสวงหาความคิด และค่านิยมของผู้สร้างสรรคผลงานบนสื่อ และในระยะหลังๆเกิดแนวคิดที่ว่าเนื้อหาสารเป็นหลักฐานของวัฒนธรรมและสังคมที่สร้างเนื้อหาขึ้น

ขึ้นมาได้ จึงเกิดคำถามตามมาว่าเนื้อหาของสื่อมวลชนสามารถเป็นกระจกส่องสภาพความเป็นจริงของสังคมได้อย่างไร และจริงหรือไม่ รวมถึงจริงในสายตาของใคร

ทั้งนี้แนวทางการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามแนววัฒนธรรมศึกษา (Cultural Approach) ใช้แนวคิดหลักๆ ของแนววัฒนธรรมศึกษา 5 ประการดังนี้

1.1 ตัวบท (Text) ความหมายแรกหมายถึงผลงานทุกชนิดของสื่อมวลชน และความหมายที่สองหมายถึงผลอันหลากหลายที่เกิดขึ้นกับผู้รับสารภายหลังการรับสาร (ดังนั้นตัวบทในความหมายที่สองจึงหมายถึงผลรวมที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหากับผู้อ่าน)

1.2 การใส่รหัสอย่างหลากหลาย (Different Encoding) ในตัวบทหนึ่งๆ แม้ว่าในความเป็นจริงผู้ส่งสารย่อมอยากทำให้ผู้รับสารมองเห็นความหมายเพียงหนึ่งเดียว แต่ในตัวบทนั้นอาจบรรจุความหมายที่หลากหลาย ถูกอ่าน และตีความจากผู้อ่านได้หลากหลายความหมาย

1.3 วิธีการอ่านอย่างหลากหลาย (Different Reading) เมื่อผู้ส่งสารสร้างตัวบทขึ้นมาจะพยายามควบคุม จำกัด และชี้้นำให้เกิดการอ่านความหมายในทิศทางที่ผู้ส่งสารต้องการ ดังนั้นเมื่อเกิดตัวบทก็เท่ากับเกิดผู้อ่าน

1.4 การเชื่อมโยงระหว่างตัวบท (Intertextuality) หมายถึงการเชื่อมการรับรู้ในรายการหลักของผู้รับสารในขณะที่รับสารระหว่างการขึ้นรายการด้วยข่าวหรือโฆษณา หรือรวมถึงการนำตัวบทที่เคยนำเสนอในสื่อหนึ่งสู่การนำเสนอในอีกสื่อหนึ่ง หรือแม้แต่การนำเรื่องราวที่ได้จากการดูชมไปผลิตซ้ำด้วยการเขียนวิจารณ์

1.5 การเล่าเรื่อง (Narrative) แนวคิดเรื่องการเล่าเรื่องเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์เนื้อหาของสื่อ เนื่องจากการเล่าเรื่องเป็นการปะติดปะต่อเหตุการณ์จนเป็นเรื่องเดียวกับการเล่าเรื่องมี 2 วิธีคือ

1.5.1 การเชื่อมโยงการกระทำหรือเหตุการณ์เข้าด้วยกันตามเหตุและผลของท้องเรื่อง

1.5.2 การเชื่อมโยงสถานที่ หรือองค์ประกอบเกี่ยวกับบุคคล เพื่อให้ผู้รับสารเกิดการจดจำ และเชื่อมโยงเรื่องราวได้

กาญจนา แก้วเทพ และวิลาสินี พิพิธกุล (2539: 12) ชี้แนะการทำความเข้าใจกับตัวสารพิจารณาได้ 3 มุมมองพื้นฐานความคิดที่ว่าตัวสารทุกอย่างมีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ (Symbol) ว่าในมุมมองของผู้ผลิตจะสนใจว่าผู้ส่งสารใส่รหัสในตัวสารอย่างไร (Encoding) ต่อมาในมุมมองที่สองจะสนใจว่าผู้รับสารถอดรหัสออกมาได้อย่างไร (Decoding) และมุมมองท้ายสุดจะสนใจความสัมพันธ์ระหว่างสื่อแต่ละประเภทกับสารแต่ละชนิดว่าเป็นอย่างไร

ในการวิเคราะห์เนื้อหาสาร (Content Analysis) มีวิธีการที่เป็นที่นิยม 2 วิธีคือ

1. การวิเคราะห์เนื้อหาในเชิงปริมาณ ซึ่งสนใจปริมาณเนื้อหาในแต่ละสื่อ อันมีผลสะท้อนเจตนาของผู้ส่งสาร และสามารถทำนายผลกระทบของสารที่มีต่อผู้รับสารด้วย
2. การวิเคราะห์เนื้อหาในเชิงคุณภาพ สนใจระดับความหมายที่สอดใส่ในเนื้อหาและกระบวนการตีความที่ดูความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหา (Text) กับบริบทที่แวดล้อม (Context)

ในการรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสตรีกับสื่อมวลชนในช่วงระหว่างปี 2536-2552 แนวคิดการวิเคราะห์เนื้อหาสาร (Content Analysis) จะทำให้แยกแยะเนื้อหา (Text) ที่เกี่ยวข้องกับสตรีได้เป็นกลุ่มพวก และสามารถตีความร่วมกับบริบทที่แวดล้อม (Context) ในช่วงปี 2536-2552 ได้

2. แนวคิดสตรีนิยม

ฉลาดชาย รติมานนท์ (อ้างในจารุภา พาณิชภักดิ์ (2549; 17) กล่าวถึงการกำเนิดแนวคิดสตรีนิยมในระยะแรกว่ายังมีการอธิบายโดยผูกติดกับข้อกำหนดทางชีวภาพ (Biological determinism) ซึ่งหมายถึงเพศที่แตกต่างทางสรีระ (Biological Sex) เป็นตัวกำหนดบทบาท และความสัมพันธ์ของชายและหญิงในสังคม

ต่อมาแนวคิดเพศทางกายภาพ (Sex) ถูกท้าทายด้วยแนวคิดเพศสภาพ (หรืออาจพบคำเรียกว่าเพศสภาพะ) (Gender) โดย Gayle Rubin นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ที่เสนอโมเดลระบบเพศ-เพศสภาพ (Sex- Gender System) และให้คำอธิบายประกอบว่าเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม กฎเกณฑ์ และประเพณีที่เปลี่ยนเรื่องเพศทางกายภาพ (Sex) มาเป็นผลผลิตของกิจกรรมของมนุษย์ที่มีการแบ่งแยกประเภทชัดเจนระหว่างชาย หญิง หรืออาจกล่าวโดยสรุปความได้ว่าเพศชายหญิงเป็นข้อเท็จจริงทางสรีระร่างกาย ส่วนเพศสภาพคือการให้ความหมายของชาย หญิงจากกระบวนการประกอบสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม (Socially & Culturally Construct) นั่นเอง ดังนั้นในสังคม วัฒนธรรม และยุคสมัยที่ต่างกัน จึงไม่อาจกำหนดเพศสภาพ ของชาย-หญิงได้แบบแน่ชัด แต่กลับจะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตามบริบทของสังคม วัฒนธรรม และยุคสมัยนั้นๆ ไม่เหมือนกับเพศทางกายภาพ หรือเพศตามธรรมชาติ (Sex) ที่เป็นอวัยวะเพศบ่งบอกความเป็นชายหญิงไม่เปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตามข้อถกเถียงในประเด็นของเพศสภาพ และความสัมพันธ์ชายหญิงที่เริ่มก่อตัวจนเข้าสู่ช่วงปี 1960s ได้เกิดนักทฤษฎี และนักเคลื่อนไหว ที่ตั้งคำถามในอีกประเด็นหนึ่งเกี่ยวกับการกดขี่ทางเพศ ความเหลื่อมล้ำ และความไม่เท่าเทียมกันทางเพศได้ถูกขนานนามในกลุ่ม “สตรีนิยม”

เสนาะ เจริญพร (2548: 301) ให้คำนิยามว่าสตรีนิยมหมายถึงแนวคิดที่ศึกษาวิเคราะห์สภาพในสังคมที่ผู้หญิงตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ถูกกดขี่ และถูกทำให้ด้อยกว่าชายโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพดังกล่าว อำนาจ และการต่อสู้ดังกล่าวเป็นโครงสร้างที่มีอยู่ในทุกส่วนของชีวิตทั้งด้านครอบครัว การศึกษา สวัสดิการ การงาน และอาชีพ การเมืองวัฒนธรรม และรวมถึงแวดวงของการสื่อสารมวลชนด้วย กาญจนา แก้วเทพ (2543: 5) ได้วิเคราะห์ความเกี่ยวเนื่องของเพศหญิงที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการสื่อสารมวลชนโดยวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีแบบจำลองทั่วไปของกระบวนการสื่อสารทางการสื่อสารมวลชนซึ่งจำแนกได้ดังนี้

1. ผู้หญิงในบทบาทของผู้ผลิต หรือผู้ส่งสารซึ่งพิจารณาในด้านความเท่าเทียมกันด้านอาชีพ รายได้ โอกาสในความก้าวหน้าในอาชีพ การได้รับการยอมรับ รวมถึงการพิจารณาถึงผล กระทบของเนื้อหาสารจากผู้ผลิต หรือผู้ส่งสารเพศหญิง
2. การวิเคราะห์เนื้อหาสาระ ซึ่งพิจารณาในด้านของภาพสะท้อนของผู้หญิงที่ออกทางสาร และความเป็นจริงของภาพสะท้อนดังกล่าว การวิเคราะห์แก่นเรื่อง (Theme) โครงเรื่อง (Plot)
3. ผู้หญิงในบทบาทของผู้รับสาร ซึ่งพิจารณา พฤติกรรมของผู้รับสารหญิง เหตุผลในการเลือกรับสารโดยใช้เกณฑ์ทางสังคมวิทยามาพิจารณาร่วม
4. ผลกระทบของสื่อที่มีต่อผู้รับสารหญิง พิจารณาผลกระทบระยะสั้น ระยะยาว การสร้างภาพลักษณ์ การครอบงำทางอุดมการณ์ที่มีต่อผู้หญิง

จากแนวคิดดังกล่าวพบว่า ผู้หญิงได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับสื่อมวลชนในหลายองค์ประกอบของการสื่อสารเช่น ในฐานะผู้ส่งสาร (Sender/Souse) ด้วยการเป็นผู้ผลิตสื่อ ในฐานะของเนื้อหาสาร (Message) ด้วยการที่ถูกสะท้อนภาพทางเพศผ่านสื่อ (Channel) ในฐานะผู้รับสาร (Receiver) ด้วยการเป็นผู้ชมผู้ฟัง และทั้งยังเป็นผู้ถูกผลกระทบที่เกิดขึ้นภายหลังการที่สารนำเสนอหรือภายหลังการรับสาร (Feedback) อีกด้วย

2.1 กลุ่ม System Approach และกลุ่ม Feminist Approach

กาญจนา แก้วเทพ (2543: 7) แบ่งทฤษฎีสตรีศึกษาตามจุดยืนใหญ่ๆ เป็น 2 กลุ่มทฤษฎีดังนี้

1. ทฤษฎีระบบ (System Approach) เป็นแนวคิดพิจารณาผู้หญิงในฐานะระบบย่อยอันหนึ่งของระบบใหญ่ เมื่อระบบใหญ่มีการเปลี่ยนแปลง ระบบย่อยก็จะต้องมีการปรับตัวตาม ในระบบ

นี้จะมีการแบ่งงานกันทำ แบ่งความรับผิดชอบตามหลักชีววิทยา มีการแบ่งหน้าที่มาให้เหมาะสมกับเพศ เช่นในสังคมไทยในอดีตผู้หญิงเมื่อแต่งงานออกเรือน ผู้หญิงมีหน้าที่ตั้งท้องให้กำเนิด และเลี้ยงดูบุตร ปริณทลของผู้หญิงในอดีตจึงถูกขีดวงไว้ในบ้าน และดำรงชีพในแวดวงที่รายล้อมด้วยครอบครัว แต่เมื่อสังคมในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป ระบบย่อยซึ่งหมายถึงผู้หญิงก็ต้องปรับตัวตามให้ได้ และให้ทันทั้ง บุคลิกภาพภายนอก ความรู้ และความสามารถ เพื่อก้าวออกมาทำงานนอกปริณทลเดิมของตน หรือ แม้แต่ผู้หญิงบางกลุ่มที่ยังคงอยู่ในปริณทลเดิม(ในบ้าน) ก็ต้องเรียนรู้และพัฒนาความสามารถให้ตามทันระบบสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเช่น เมื่อตั้งท้องก็ต้องเรียนรู้และใส่ใจพัฒนาการของเด็กในครรภ์ หรือ เรียนรู้การให้กำเนิด การดูแลตัวเอง และการเลี้ยงดูบุตรตามหลักจิตวิทยา ใส่ใจในพัฒนาการเด็กทุก ช่วงวัย และศึกษาในนวัตกรรมการศึกษาแบบใหม่ๆ ด้วยเช่นกัน ดังนั้นในการศึกษาสตรีศึกษาด้วย แนวคิดทฤษฎีระบบ (System Approach) จึงคือการวิเคราะห์หาความยากลำบาก หรือข้อจำกัดในการปรับตัวของผู้หญิงต่อสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

2. ทฤษฎีเฟมินิสต์ (Feminist Approach) เป็นแนวคิดการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง เพศชายและเพศหญิงโดยมีฐานความเชื่อฝังรากหยั่งลึกในความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศหญิง และเพศชาย ที่ก้าวผ่านกาลเวลาดังแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน ไม่เคยเปลี่ยนแปลง ดังนั้นในการศึกษาสตรีศึกษาด้วยแนวคิดทฤษฎีเฟมินิสต์ (Feminist Approach) จึงคือการวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำระหว่างเพศชาย กับเพศหญิงเป็นที่ตั้ง

ในการรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสตรีกับสื่อมวลชนในช่วงระหว่างปี 2536-2552 การเลือกใช้ทฤษฎีสตรีศึกษาแนวทางใดแนวทางหนึ่งเพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์ผลงานวิจัย น่าจะสามารถสะท้อนให้เห็นจุดยืนความคิดของนักวิจัยที่มีต่อหัวเรื่องที่ศึกษา ในช่วงเวลานั้นๆได้เป็นอย่างดี

2.2. แนวคิดเกณฑ์ทางปรัชญาจากสำนักคิดของกลุ่มสตรีนิยม 2 ประเภท คือ ปรัชญา Essentialism และปรัชญาแบบ Anti - Essentialism

กาญจนา แก้วเทพ (2549: 479) กล่าวถึงสำนักคิดของกลุ่มสตรีศึกษาที่ใช้เกณฑ์ทางปรัชญา มาจัดกลุ่ม แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. ปรัชญาแบบ Essentialism ที่มีความเชื่อว่าเพศชายหญิงมีความแตกต่างกันตามความเป็นจริง ที่ดำรงอยู่ และเป็นลักษณะที่แตกต่างที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องมุมมองทางเพศ หรือ คุณค่าทางเพศ โดยคุณลักษณะตามธรรมชาติของผู้หญิงที่เป็นอยู่มักนำพาให้เธอไปสู่ผลลบ

2. ปรัชญาแบบ Anti - Essentialism ที่ไม่เชื่อว่ามีสาระที่แท้จริงดำรงอยู่ระหว่างเพศ ชาย หรือความเป็นหญิงล้วนแล้วแต่ถูกสร้างขึ้นมาจากทั้งสิ้น รวมถึงคุณลักษณะด้อยต่างๆที่ผู้หญิงเป็นอยู่ก็ ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดจากการประกอบสร้างมิใช่ลักษณะทางธรรมชาติ ซึ่งแน่นอนว่าสามารถปรับเปลี่ยนแปลงได้

จากปรัชญาทั้ง 2 แบบนี้สามารถแบ่งสำนักคิดของกลุ่มสตรีนิยมที่เกี่ยวข้องกับงานทางด้านการ สื่อสารมวลชนได้ 4 สำนักคิดดังนี้

1. แนวเสรีนิยมหรือสตรีนิยมสายเสรีนิยม (Liberal Feminist) มีความเชื่อว่าความ สามารถของเพศชาย และเพศหญิงเท่าเทียมกันแต่เพศหญิงมักขาดโอกาสทางการศึกษา และความ ด้อยปัญญาของผู้หญิงไม่ได้เกิดจากธรรมชาติ แต่เกิดจากโอกาสที่ไม่เท่าเทียมกัน การต่อสู้ของสตรีนิยม สายเสรีนิยมทำให้เกิดสิทธิทางการศึกษา สิทธิในการลงคะแนนเลือกตั้ง และการขยายบทบาทแม่ และ เมียที่มีของเขตภารกิจหน้าที่ในบ้าน มาทำงานนอกบ้าน รวมถึงเกิดการรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทัศนคติต่อผู้หญิงเช่นการเป็นผู้นำ และการรู้จักใช้เหตุผล (กาญจนา แก้วเทพ, 2549: 482) นอกจากนี้ สตรีนิยมสายเสรีนิยม ยังเชื่อว่าบุคคลเรียนรู้บทบาท และการกระทำจากการสังเกตตัวแบบ (Role Mode) ที่มีอยู่ในสังคม ซึ่งก็คือสื่อมวลชน (Social Learning on Modeling) เชื่อว่าบุคคลเรียนรู้ พฤติกรรมที่เหมาะสมโดยดูจากกระบวนการให้รางวัล และการลงโทษจากสังคมในจอโทรทัศน์ (Social Learning by Reinforcement)

2. แนวมาร์กซิสต์ หรือสตรีนิยมสายสังคมนิยม (Marxist/ Socialist/ Classic Marxist) แนวคิดนี้ใช้เกณฑ์เรื่องชนชั้นมาประสานกับเกณฑ์สตรีนิยม สตรีนิยมสายสังคมนิยมเชื่อในกรอบสังคมน ทุนนิยมอุตสาหกรรมและเชื่อว่ากดขี่เอารัดเอาเปรียบอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางชนชั้น การ ปลดปล่อยผู้หญิงที่แท้จริงคือการสลายตัวของระบบชนชั้น เสนาะ เจริญพร (2548: 301) เชื่อว่า สถานภาพอันด้อยกว่าทางเพศของสตรีมาจากโครงสร้างของระบบทุนนิยม โครงสร้างดังกล่าวควรมี การเปลี่ยนแปลง และควรเปลี่ยนแปลงทั้งระบบคือระบบการผลิต ชีวิต และเพศ ควบคู่กันไปด้วย

3. แนววาทีกัล หรือสตรีนิยมสายสุดขั้ว (Radical) แนวคิดนี้เชื่อว่าเพศหญิงแตกต่างจาก เพศชาย และดีกว่าเพศชาย ทั้งทางภูมิปัญญา และทางจริยธรรม รวมถึงการวิเคราะห์ว่าความ เหลื่อมล้ำระหว่างเพศชาย และเพศหญิงไม่ได้เกิดจากระบบการเมืองและเศรษฐกิจแต่เกิดจากโครงสร้าง อำนาจระหว่างเพศสถานะที่แฝงในสังคมทุกรูปแบบ คือโครงสร้างแบบปิตาธิปไตย หรือระบบสังคมแบบ พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchal Society) เพศหญิงจึงถูกเอาเปรียบทั้งทางตรงทางอ้อม นับเป็นรูปแบบที่ถอด

ถอนยาก แนวคิดนี้ต้องการลบล้างระบบทางเพศทั้งหมดรวมถึงการแต่งงาน หรือการมีครอบครัว การมีลูก และยอมรับความสัมพันธ์ทางเพศแบบชายกับชาย หรือหญิงกับหญิง หรือแม้แต่การอยู่ด้วยกันก่อนการแต่งงาน

4. แนวยุคหลังสมัยใหม่ หรือสตรีนิยมสายหลังสมัยใหม่ (Post-Modern Feminism/ Po Mo) แนวคิดสนับสนุนความเชื่อของซีโมน เดอ โบวัวร์ ที่เชื่อว่าความเป็นผู้หญิงล้วนถูกประกอบและสร้างขึ้น หรือคนเราไม่ได้เกิดมาเป็นผู้หญิง และมาได้กลายมาเป็นในภายหลังนั่นเอง รวมถึงการให้ความสำคัญต่อความแตกต่างหลากหลายของผู้หญิง ไม่ว่าจะเป็นชนชั้น หรือชาติพันธุ์ ในด้านที่เกี่ยวข้องกับสื่อสตรีนิยมสายหลังสมัยใหม่เชื่อว่าผู้รับสารเปิดรับสื่ออย่าง Active และปฏิเสธความเชื่อที่ว่าผู้รับสารจะถูกครอบงำจากสื่อเนื่องจากการเปิดรับสื่อแบบ Passive

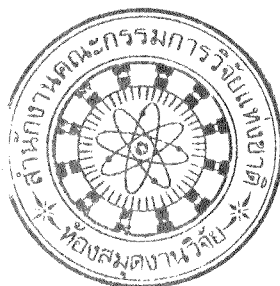
จากแนวคิดเรื่องสำนักคิดของกลุ่มสตรีนิยมที่เกี่ยวข้องกับงานทางด้านการสื่อสารมวลชนทั้ง 4 สำนักคิดที่กล่าวมาข้างต้น รวมถึงการใช้แนวคิดทฤษฎีสตรีศึกษา และเกณฑ์ทางปรัชญาจากสำนักคิดของกลุ่มสตรีนิยมแต่ละปรัชญามาเป็นกรอบในการวิจัยอาจอธิบายและช่วยในการวิเคราะห์ และการสังเคราะห์เนื้อหาการวิจัยได้ความลึกซึ้งยิ่งขึ้น รวมถึงเป็นการขยายขอบเขตการศึกษาโดยเพิ่มเติมขอบเขตการศึกษาให้ครอบคลุม Gender Issue ในสื่อมวลชนด้วย

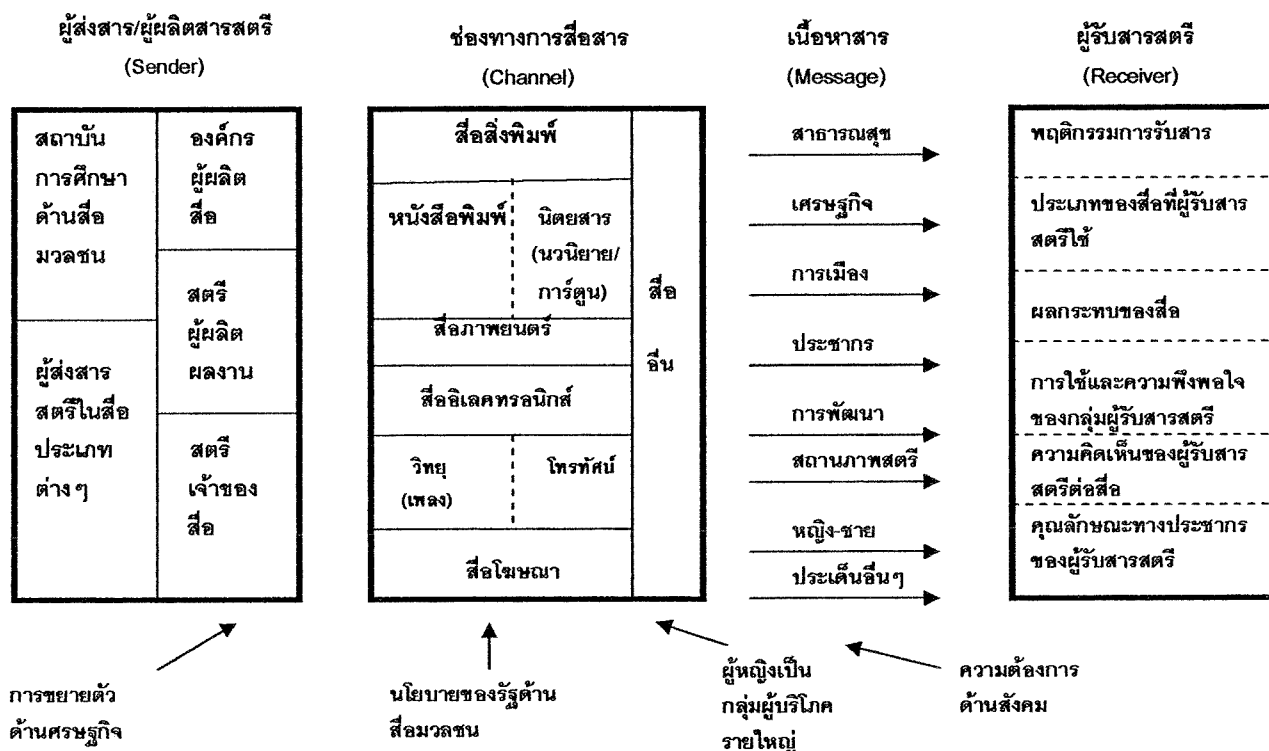
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาสถานภาพองค์ความรู้เรื่อง “สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย” พ.ศ. 2536 – 2552 เป็นการสำรวจองค์ความรู้ต่อยอดจากการศึกษาสถานภาพองค์ความรู้เรื่อง “สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย” พ.ศ. 2520 – 2535 โดยกาญจนา แก้วเทพ และวิลาสินี พิพิธกุล (2539) ซึ่งถือได้ว่าเป็นงานวิจัยในยุคแรกเริ่มที่ได้รวบรวมองค์ความรู้เรื่องสตรีกับสื่อมวลชนโดยทำการวิเคราะห์บทบาทในทุกมิติของสตรีที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสื่อมวลชน ทั้งในฐานะผู้ประกอบวิชาชีพด้านสื่อมวลชน (Sender) ในฐานะผู้รับสารที่ใช้สื่อมวลชน (Receiver) รวมถึงการวิเคราะห์ภาพของสตรีที่สะท้อนอยู่ในสื่อ (Message) จากการวิจัยเอกสาร(Documentary Research) จากแหล่งข้อมูลทั้งสิ้น 30 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร จำนวน 15 แห่ง มหาวิทยาลัย และสถาบันการศึกษาในต่างจังหวัด จำนวน 8 แห่ง องค์กรอื่นๆทั้งภาครัฐ และเอกชน จำนวน 7 แห่ง ผู้วิจัยสำรวจเอกสารภายใต้ขอบเขตการวิจัยประกอบด้วยวิทยานิพนธ์นักศึกษา งานวิจัยของคณาจารย์ และนักวิจัยทั่วไป และค้นคว้าเพิ่มเติมจากบรรณานุกรมในงานวิจัยที่นำมาศึกษาทุกชิ้น

ผลการวิจัยพบว่าในระหว่างปีพ.ศ. 2520 - 2535 รวมระยะเวลา 15 ปีมีงานศึกษาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสื่อมวลชนอยู่ 83 ชิ้น แต่เป็นการศึกษาศาสตร์ในฐานะผู้รับสารมากกว่าผู้ส่งสารถึง 4 เท่าตัว ในการศึกษาตัวสื่อพบการศึกษาเรื่องการใช้สื่อวิทยุของสตรีมากที่สุด (ในขณะที่มีการศึกษาศาสตร์กับสื่อภาพยนตร์เพียงจำนวน 1 เรื่อง) ในการศึกษาเนื้อหาสาระพบว่า มีการศึกษาเรื่องสถานภาพ และบทบาทสตรีมีการศึกษามากที่สุดในขณะที่เรื่องสตรีกับการเมือง และการพัฒนามีระดับปานกลาง และเรื่องสตรีกับเศรษฐกิจพบน้อยที่สุด นอกจากนี้ผลการศึกษาศาสตร์ในฐานะผู้ส่งสารพบว่า จำนวนของสตรีในสถานศึกษา และสถาบันวิชาชีพ เพิ่มมากขึ้น แต่โอกาสในการก้าวไปในตำแหน่งที่สูงขึ้นของสตรียังมีน้อยเมื่อเทียบกับชาย ในส่วนของสื่อพบว่ามีการศึกษาเรื่องสื่อสิ่งพิมพ์มากกว่าสื่ออิเล็กทรอนิกส์ สำหรับการเข้าถึงสื่อของสตรีพบว่าสตรีไทยสามารถเข้าถึงสื่อ และใช้สื่อทุกประเภท แต่คุณภาพสื่อในการตอบสนองความต้องการของสตรีผู้รับสารยังมีน้อย ในส่วนของพฤติกรรมของผู้รับสารสตรีพบว่า มีปริมาณการศึกษาพฤติกรรมของสตรีในฐานะผู้รับสารมากเกินกว่าครึ่ง แต่ทิศทางการศึกษาเป็นไปในทิศทางเดียวกันเช่น การเปิดรับสื่อ การใช้ และความพึงพอใจ ความคิดเห็น และความต้องการของสตรีที่มีต่อสื่อมวลชน

จากงานวิจัยดังกล่าวซึ่งถือได้ว่าเป็นงานวิจัยที่มีเอกลักษณ์สำคัญคือเป็นการวิจัยในขั้นที่สอง ที่ได้รวบรวมผลการศึกษากิจการงานวิจัย และวิทยานิพนธ์ในประเด็นของสตรีกับสื่อมวลชน มาประมวลและสังเคราะห์ตามกรอบทฤษฎีด้านนิเทศศาสตร์ นำมาซึ่งภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสื่อมวลชนในบริบทสังคมไทยช่วงระหว่างปี 2520-2535 อันเป็นประโยชน์ในการศึกษา และค้นคว้าสำหรับผู้สนใจศึกษาในประเด็นสตรีกับสื่อมวลชนในเวลาต่อมา สำหรับการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาสถานภาพองค์ความรู้เรื่อง “สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย” พ.ศ. 2536 - 2552 ซึ่งเป็นการสำรวจองค์ความรู้ต่อยอดจากงานวิจัยในยุคแรกช่วงปี พ.ศ. 2520 - 2535 ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ และวิลาสินี พิพิธกุล (2539) ได้กำหนดนิยามศัพท์ปฏิบัติการภาคภาษาไทยของคำว่า Channel ว่าหมายถึง ทั้งช่องทางการสื่อสาร และตัวสื่อ (Media) และกำหนดเป็นกรอบทฤษฎีแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสื่อมวลชนในงานวิจัยดังกล่าวได้ดังนี้

ภาพประกอบที่ 4 : กรอบทฤษฎีแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสื่อมวลชน

ที่มา : กาญจนา แก้วเทพ และวิลาสินี พิพิธกุล (2539)

สำหรับการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาสถานภาพองค์ความรู้เรื่อง “สตรีกับสื่อมวลชนในประเทศไทย” พ.ศ. 2536 – 2552 ซึ่งเป็นการสำรวจองค์ความรู้ต่อยอดจากปีพ.ศ. 2536 - 2552 ผู้วิจัยจึงยังคงใช้กรอบการศึกษาเรื่องทฤษฎีแบบจำลององค์ประกอบของการสื่อสารของ David K. Berlo และของ กาญจนา แก้วเทพ และวิลาสินี พิพิธกุล (2539) ในส่วนขององค์ประกอบหลักของการสื่อสาร 4 องค์ประกอบได้แก่ ผู้ส่งสาร (Sender หรือ Source) สาร (Message) ช่องทางการสื่อสาร (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) โดยเพิ่มเติมการสำรวจปริมาณของช่องทางที่เรื่องราวของสตรีได้รับการเผยแพร่ในสื่ออินเทอร์เน็ต (New Media) เพื่อให้ครอบคลุมการใช้สื่อของผู้รับสารในปัจจุบัน

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพประกอบที่ 5 : กรอบแนวคิดในการวิจัย

ที่มา : เอกธิดา เสริมทอง (2554)